

A Korunk-kutatás problémái*

1. Tizenöt évfolyam közel tizenötezer oldala — ezzel az impozáns mennyiségi mutatóval lehet formálisan jellemezni a Kolozsvárott 1926 februárja és 1940 szeptembere között megjelent folyóirat ún. „régii” folyamának szellemi teljesítményét. Ha hozzátesszük, hogy szellemisége marxista volt, s hogy — hosszabb-rövidebb életú rokonvállalkozások mellett — szinte egyedül képviselte ebben az időszakaszban Közép-Európában a marxista gondolatot, akkor e teljesítményt joggal nevezhetjük egyedülállónak, olyannak, amely egyetemes jelentőséggel is bír.

A címében is jelzett módon ugyanis kora összképének megragadására törekedett, túllépve a társadalomtudományi és irodalmi folyóiratok addigi gyakorlatán. Ha a társadalomtudományok felől nézzük e meghaladást: többet adott, mint a távoli szellemi elődjének tekinthető *Huszedik Század* — elsősorban azzal, hogy a szociológiai megközelítés mellett képet kívánt adni kora tudományos gondolkodásának egészéről; a szociológia mellé felvonultatva a lélektan, a pedagógia, a filozófia, a természettudományok elvi koncentrációját — szerves ötvözetben a mindenkori marxista politika elméletével. Ha az irodalmi-művészeti szemlék addigi hagyománya felől tekintünk e meghaladásra: azzal adott többet, hogy a művészi jelenségeket nem önmagukban szemlélte, hanem kora központi kérdéseinek szerves megnyilvánulásaként, amelyet beépített egyéb közleményeinek összképébe. Az így előállt szintézis — egyben e meghaladás legfőbb értéke, forradalmi újítása, amely mérce lehet akár napjainkban is.

E marxista szintézisépítésnek kétféle gyakorlatával találkozunk a lap történetében. Kezdetben a lapalapító DIENES László elsősorban értelmiségi orientációt követett, s arra törekedett, hogy szemléjében széles spektrumban vonulassa fel a huszas évek végének haladó gondolkodását, mindazokat az irányzatokat, amelyek oppozícióban voltak a fennálló társadalmi renddel. Nemcsak marxista írásokat közölt, hanem az azokkal nemegyszer vitázó polgári radikális és liberális felfogásúakat is. Konceptiója az volt, hogy a nézetek konfrontációja és ütköztetése során derüljön ki a marxizmus fölénye: az így kialakított vitaforum győzze meg a munkatársakat és olvasókat a baloldali orientáció igazáról és történelmi szükségességéről.

A gazdasági világválság eseményei s a Szovjetunió építőmunkájának, politikájának eredményei a húszas és harmincas évek fordulóján azonban őt is (aki 1928-ban kénytelen volt elhagyni Romániát) és szerkesztőtársát, GAÁL Gábort is arra indították, hogy fokozatosan túllépjenek a korábbi szerkesztési gyakor-

* Jegyzetek a Petőfi Irodalmi Múzeum 1976. május 20—21-én tartott Korunk-konferenciája kapcsán.

laton, rátérjenek a marxizmus nyílt vállalására és tudományos igényű propagandájára. Ez nem jelentette ugyanakkor azonban, hogy a *Korunk* a napi politika orgánumává vált (ez esetben folyamatos megjelenése sem lett volna biztosítva), csupán azt, hogy kimondva-kimondatlanul a nemzetközi munkásmozgalom mellett kötelezte el magát; szellemi-tudományos orgánumként szolgálva a marxista gondolat közép-európai kimunkálását, kisugárzását. A lap közvetlen kapcsolatba került a kommunista párttal, s új orientációjában az értelmiség mellett a mozgalom, a munkásság ideológiai tájékoztatását is szolgálta.

E munkáját „négyországi” szemhatárral végezte. A hazai, romániai valóságban gyökerezve egyidejűleg nyilvánosságot biztosított a magyarországi, csehszlovákiai és jugoszláviai marxistáknak, akiknek írásai széles spektrumban dokumentálták és értelmezték Kelet-Közép-Európa társadalmi-gazdasági és művészi jelenségeit. Ugyanakkor azonban kapcsolatot tartott a magyar tanácsköztársasági emigráció Bécsben, Berlinben, Párizsban, Moszkvában, sőt a Tengerentúlon élő képviselőivel is, akiknek tudósításai és tanulmányai világszínvonalra emelték a *Korunk* tájékoztatói területét.

Túlzás nélkül állítható tehát, hogy a lap a kor teljes keresztmetszetét adta. Tizenöt évfolyama olyan koncentrációban és színvonalon őrizte meg a marxista gondolkodás egykorú eredményeit és folyamatát, hogy annak felmérése, értékelése a kutatók egész sorának, sőt nemzedékének ad feladatot és munkát.

2. A *Korunk* történetének feldolgozása, értékeinek felismerése és méltatása az ötvenes évek közepén, Kolozsvárt indult meg. Az első tanulmányok írói — többségükben egykori munkatársai — a folyóirat romániaságából indultak ki: azt a szerepet méltatták, amit a polgári nacionalizmus elleni harcban, a román és a magyar dolgozók szövetségének megerősítésében, a két világháború közti erdélyi magyar irodalom marxista értékelésében s a szocialista irodalom kialakításában, pozícióinak erősítésében végzett.¹

A kutatások középpontjában ekkor GAÁL Gábor szerkesztői személyisége állott. Az 1957-ben újjáinduló folyóirat tudatosan vállalja GAÁL örökségét, tudósít hagyatékának tudományos feldolgozásáról, azokról a munkálatokról, amelyek életművének bibliográfiai felmérését, válogatott írásainak újrakiadását célozzák.² GAÁL Gábor halálának tízéves évfordulója alkalmából az egykori munkatársak egész sora emlékezik vissza az igényes, a lap arculatát tudatosan megkomponáló szerkesztő alakjára — ez alkalommal már nemcsak Kolozsvárott, hanem Budapesten is: láttatva és érzékeltetve a szerkesztő munkáján keresztül a *Korunk* „négyországi” funkcióját.³

¹ GÁLL Ernő: *A „Korunk” szerepe a polgári nacionalizmus elleni harcban, a román és a magyar dolgozók testvéri szövetségének megerősítésében.* = *Igaz Szó* 1954. 12. sz. 123–140. — CSEHI Gyula: *Irodalmunk baloldali forrásvidékén.* = *Útunk* 1958. 3. sz. 8–9., 4. sz. 6–7., 5. sz. 8–10. — JÁRAI Rezső: *Gaal Gábor és a két világháború közti erdélyi irodalom.* = *Korunk* 1958. 4. sz. 592–595. — IZSÁK József: *A Korunk és írói köre.* = *Igaz Szó* 1962. 11. sz. 711–740.

² KOHN Hillel: *Gaal Gábor és a Korunk.* = *Korunk* 1957. 1. sz. 96–99. — TÓTH Sándor: *A Korunk és Gaal Gábor hagyatékának tudományos feldolgozása.* = *Korunk* 1957. 2–3. sz. 305–307.

³ BALOGH Edgár: *Vázlat Gaal Gáborról.* = *Kortárs* 1964. 3. sz. 467–471. — BECSKY Andor: *Gaal Gábor és a Korunk.* = *Kritika* 1964. 8. sz. 41–46. — FÁBRY Zoltán: *Gaal Gábor.* = *Kortárs* 1964. 2. sz. 296–297. — E. FEHÉR Pál: *Gaal Gábor példája.* = *Kortárs* 1964. 2. sz. 297–302. — FODOR József: *A „Korunk” és kora.* — F. J.: *Emlékek a hőskorszakból.* Bp. 1964. 254–269. — FORBÁTH Imre: *Levél Gaal Gáborról.* = *Kortárs* 1964.

Az évforduló legjelentősebb eseménye GAÁL Gábor válogatott írásainak megjelenése volt. A bukaresti Irodalmi Kiadó által közzétett és SUGÁR Erzsébet szerkesztette első kötet GAÁL 1921 és 1940 között írt tanulmányait és cikkeit tartalmazta, az egy évvel később napvilágot látott második kötet pedig az ugyanebben az időközben született publicisztikai írásait hozta.⁴ Az alapos és lelkiismeretes filológiai apparátussal kísért kötetek hozzáférhetővé tették az életmű legjelentősebb részét, s ezáltal lehetőséget adtak nemcsak GAÁL Gábor, hanem a *Korunk* régi folyamának elmélyültebb tanulmányozásához.

Ezt a célt szolgálták a néhány évvel később megjelent egyéb szöveggyűjtemények is. A MÉLIUSZ József és SZÁSZ János szerkesztette antológia, *A Korunk költészete*⁵ a lap 1932—1940 közötti évfolyamainak liráját reprezentálja. FÁBRY Zoltán *Valóságirodalom*⁶ c. cikkgyűjteménye a szerzőnek a *Korunkban* 1926 és 1939 között megjelent cikkeiből válogat. E gyűjtemények tovább árnyalták a lap irodalmi közlésrendjének összképét; a művek és az irodalomról vallott nézetek párhuzamában érzékeltetve a szocialista irodalomnak azt a periódusát, amely a valósághű, de egyben állást is foglaló művészet eszményét vallotta magáénak. Kár, hogy e jelenségkör dokumentálása bizonyos „lakkozással” történt, ami különösen FÁBRY kötetében érezhető. A *Valóságirodalom* összeállítója ugyanis megváltozott, kiérlelt esztétikai normákkal válogatott, elhagyva egykori túlzásait, s tompítva a keresés időszakának bonyolultságát és bizonyos mérvű ellentmondásosságát.

A hatvanas évek közepén megindult DIENES László szerkesztői tevékenységének a kutatása is. A figyelem ráirányult a lap kezdeti szakaszára, az indulás bonyolult körülményeinek a tisztázására. Lassan oldódni kezdett az a felfogás, amely mereven kettéválasztotta a lap „premarxista” és „marxista” szakaszát. Megfogalmazódott az az igény, hogy a kutatás a fejlődést a maga összefüggéseiben és dialektikájában tárja fel.⁷

Az összefüggések keresése egyébként más területeken — s néhány évvel korábban is — megindult. Ezek egy része tematikus jellegű: a Szovjetunió, az orosz irodalom, a haladó román kultúra, a zenei téma, majd később a modern

3. sz. 471—472. — HARASZTI Sándor: *Gaal Gábor, a szerkesztő*. = Kortárs 1964. 3. sz. 472—474. — KALLÓS Miklós: *A Korunk és szerkesztője*. = Korunk 1964. 7. sz. 904—914. — MÁRIA Béla: *Levél Gaál Gáborról*. = Kortárs 1964. 4. sz. 672. — NÁDASS József: *Emlékek a Korunkról — Gaál Gáborról*. = Kortárs 1964. 6. sz. 960—962. — RUFFY Péter: *Egy arc emléke*. = Kortárs 1964. 4. sz. 628—630. — SÁNDOR László: *Kapcsolatom Gaál Gáborral*. = Kortárs 1964. 8. sz. 1312—1314.

⁴ GAÁL Gábor: *Válogatott írások. 1. köt. 1921—1940*. Tanulmányok és cikkek. Szerk. SUGÁR Erzsébet. Bukarest 1964, Irodalmi K. 726 p. — GAÁL Gábor: *Válogatott írások. 2. köt. 1921—1940. Publicisztika*. Szerk. SUGÁR Erzsébet. Bukarest 1965, Irodalmi K. 653. 1.

⁵ *A Korunk költészete*. Antológia. Bev. MÉLIUSZ József, SZÁSZ János. Függelék: BONYHÁTI Jolán: *A Korunk költészeti anyagának repertóriumuma 1932—1940*. Bukarest 1967, Irodalmi K. 664. 1.

⁶ FÁBRY Zoltán: *Valóságirodalom. Cikkgyűjtemény a Korunk anyagából (1926—39)*. Bratislava 1967, Tatran K. 245. 1.

⁷ REMETE László: *Dienes László és a Korunk*. = ItK 1965. 292—305. — BÁNYAI László: *A huszas évek és a Korunk indulása*. = Korunk 1966. 2. sz. 182—257. — KÁNTOR Lajos: *Készülődés a Korunkra*. = Igaz Szó 1966. 5. sz. 756—760.

művészi törekvések jelenlétét és szerepét vizsgálta.⁸ Másrészt különböző írók és esztéták kapcsolatait világította meg a lappal, illetve szerkesztőjével.⁹

E tanulmányokkal és adatközlésekkel párhuzamosan jelennek meg a romániai irodalomtörténeszeknek azon munkái, amelyek már szélesebb folyamatok áttekintésére vállalkoznak, dokumentálva a *Korunk* irodalompolitikáját, illetve történelem és társadalomszemléletét, mintegy előkészítve a folyóirat történetének, fejlődésének szintézisét.¹⁰

E munkán ketten fáradoztak: BALOGH Edgár, a folyóirat egykori munkatársa, egyben az „új” *Korunk* egyik szerkesztője, és TÓTH Sándor irodalomtörténesz az ismert *Korunk*-kutató. BALOGH Edgár tanulmánya a kolozsvári *Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményekben* jelent meg 1964 és 1973 között, négy folytatásban.¹¹ TÓTH Sándor munkáját *G. G. Tanulmány Gaál Gáborról, a Korunk szerkesztőjéről* címmel 1971-ben tette közzé a bukaresti Kriterion könyvkiadó.¹² Mindkét mű határkövet jelent a *Korunk*-kutatásban. BALOGH Edgár figyelmének középpontjában a lap belső élete, fejlődésének periodizációja áll. TÓTH Sándor a témát GAÁL Gábor személyén keresztül közelíti meg. Nem elsősorban a folyóiratról ír, hanem GAÁL Gábor személyiségéről, társadalomszemléletének, filozófiai műveltségének kialakulásáról, s csak másodsorban (vagy legalábbis egyenlő arányban) arról, hogyan tükröződik egyénisége, világlátása — élete „főművében”, a lap szerkesztésében. E két monográfia érdeme, hogy a *Korunk* jelentőségét a maga sokoldalú összefüggéseiben mutatta be, kijelölve főhelyét a két világháború közti időszak marxista irodalmának, gondolkodásának a folyamatában.

E felismerés ösztönözte SUGÁR Erzsébetet, GAÁL Gábor válogatott írásainak sajtó alá rendezőjét, hogy gyűjtőmunkáját továbbfolytatva a mikrofilológia legérzékenyebb rétegébe, GAÁL Gábor levelezésének a közegébe szálljon alá.

⁸ TÓTH Sándor: *A Szovjetunió népszerűsítése a Korunkban (1926–1940)*. = Igaz Szó 1956. 1. sz. 59–70., 2. sz. 202–219. — MIKÓ Imre: *A régi Korunk és az orosz irodalom*. = *Korunk* 1962. 11. sz. 1377–1382. — BENKÓ András: *Zenei írások a régi Korunkban*. = *Korunk* 1963. 3. sz. 393–395. — KERTÉSZ Magda: *A régi Korunk és a haladó román kultúra*. = Könyvtári Szemle (Bukarest) 1968. 2. sz. 73–75. — BLEYER György: *A Bauhaus és a Korunk*. = *Korunk* 1969. 5. sz. 705–707. — KÖTŐ József: *A régi Korunk és a romániai magyar színi mozgalom*. = *Korunk* 1971. 1. sz. 152–156.

⁹ KÁNTOR Lajos: *Radnóti Miklós és a Korunk*. = Élet és Irodalom 1962. 20. sz. 11. — LÁNG Gusztáv—JANCSIK Pál: *József Attila és a Korunk*. = *Korunk* 1962. 12. sz. 1468–1479. — CSÜRÖS Miklós: *Kodolányi János és a kolozsvári Korunk*. = ItK 1969. 1. sz. 81–86. — E. NAGY Sándor: *Remenyik Zsigmond és a Korunk*. = *Korunk* 1971. 3. sz. 391–397. — SUGÁR Erzsébet: *Gaal Gábor és József Attila*. = A Hét (Bukarest) 1971. 10. sz. 4. — JORDÁKY Lajos: *Illyés Gyula és a régi Korunk*. Kritika 1972. 9. sz. 8–9. — SÁNDOR László: *Lukács György kapcsolata a Korunkkal 1937–1940 között*. = Kortárs 1974. 8. sz. 1335–1336. — SÁNDOR László: *Sinkó Ervin két levele a Szovjetunióból*. Kortárs 1974. 6. sz. 1000–1001.

¹⁰ NAGY György: *A régi Korunk történelem- és társadalomszemlélete (1926–1930)*. = *Korunk* 1966. 11. sz. 1573–1579. — TÓTH Sándor: *A régi Korunk irodalompolitikája*. = Igaz Szó 1966. 3. sz. 416–422. — SÓNI Pál: *Az avantgárdé irányzatok értékelése a „Jövő Társadalmá”-ban és a „Korunk”-ban*. NyIrK 1967. 335–244. — SZILÁGYI Júlia: *Expresszionizmus és marxista elkötelezettség a Korunkban*. = *Korunk* 1971. 12. sz. 1846–1850.

¹¹ BALOGH Edgár: *A Korunk fordulata 1929-ben*. = NyIrK 1964. 2. sz. 141–156. — Uő: *A „Korunk” eszei kiírása 1930–1933-ban*. = NyIrK 1968. 2. sz. 233–234. — Uő: *A népföldi Korunk*. = NyIrK 1970. 2. sz. 289–302. — Uő: *A Korunk szintézise 1938–1940-ben*. = NyIrK 1973. 1. sz. 53–68.

¹² TÓTH Sándor: *G. G. Tanulmány Gaál Gáborról, a Korunk szerkesztőjéről. Gaál Gábor megjelent műveinek bibliográfiája*. Összeáll. GAÁL Anna. Bukarest 1971, Kriterion K. 361 p.

Fárasztó és aprólékos munkával gyűjtötte össze az egykori szerkesztő magánleveleit, aki provinciális létének órhelyéről levelezés útján tartotta fenn a kapcsolatot a világ valamennyi égtájára szétszórt munkatársaival. *Levelek (1921–1945)*¹³ címmel közzétett gyűjteménye emberközelségben mutatja be a szerkesztés mindennapi munkáját és sokfelé ágazó nehéz, nemegyszer anyagi problémáit.

Úgy érezzük, nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy e kutatásoknak nem kis része volt a *Korunk* jelentőségének kimutatásában, tudatosításában, aminek gyümölcsei a lap megindításának ötvenedik évfordulójára értek be. Romániában a lap jubileumáról országszerte megemlékeztek, s megkapta a legmagasabb állami elismerést.¹⁴ De a környező országokban, a néhai „négyországi” hatókör szerfájában is a figyelem középpontjába került. A magyar televízió például terjedelmes interjú sugárzott a *Korunk* szerkesztőségének munkatársaival — a megemlékezés kapcsán bepillantást nyújtva a folyóirat mai műhelyébe is.¹⁵

A jubileumra írt visszaemlékezések, tanulmányok számos új adattal árnyalták GAÁL Gábor szerkesztői munkáját,¹⁶ ugyanakkor az eddigieknél nagyobb mértékben irányították rá a figyelmet az alapító-szerkesztő, DIENES László személyiségére s a *Korunk* induló évfolyamaira.¹⁷ A publikációk másik része főleg a folyóirat ún. „népfronti” szakaszával foglalkozott, rávilágítva a lap művészet-filozófiai vonatkozásaira¹⁸ és azokra a kapcsolatokra, amelyek a magyarországi irodalomhoz fűzték.¹⁹ Néhány cikk a régi és az új folyam párhuzamát és különbözőségét vizsgálta.²⁰

3. Ilyen előzmények után került sor arra az emlékülésre, amelyet 1976. május 20–21-én a MTA Irodalomtudományi Intézete és a Petőfi Irodalmi Múzeum rendezett a múzeum könyvtártermében. Jelentőségét abban látjuk, hogy első ízben állította a magyarországi tudományosság figyelmének középpontjába a „rég” *Korunk* szellemi teljesítményét, s azt a kardinális szerepet, amelyet a lap a huszas és harmincas évek marxista gondolkodásának alakításában, kimunkálásában játszott. A tanácskozást nem a kegyes megemlékezés vezérelte, s nem is annak a szándéka, hogy alapvetően új eredményekkel módosítsa az eddigi kutatásokat. A résztvevők elsősorban „kérdettek”: azokra a problémákra írá-

¹³ GAÁL Gábor: *Levelek (1921–1945)*. Szerk. SUGÁR Erzsébet. Bukarest 1975, Kriterion K. 786 l.

¹⁴ CEAUSESCU, Nicolae elvtárs üzenete a *Korunk* folyóirathoz megjelenésének 50. évfordulója alkalmából. = *Utunk* 1976. febr. 27. — *Ua. A Hét* (Bukarest) 1976. febr. 27. — *Ua. Igaz Szó* 1976. 2. sz. 99–100. — *Ua. Korunk* 1976. 3. sz. 161–162.

¹⁵ POMOGÁTS Béla: *Beszélgetés a Korunk szerkesztőségében*. Kérdező — . = *Tiszatáj* 1976. 5. sz. 20–26.

¹⁶ DÁVID Gyula: „... Kötelességek halmazából áll számomra a világ.” *Gaal Gábor leveleinek olvasása közben*. = *Utunk* 1976. 7. sz. 4. — RUFFY Péter: *Az esték Gaál Gáborra*. = *Magyar Nemzet* 1976. 93. sz. 11. — SZÁSZ János: *Nem privatizálni, nem néplelkedni — dolgozni*. = *A Hét* (Bukarest) 1976. 8. sz. 4.

¹⁷ KOVÁCS János: *Az alapító-szerkesztő Dienes László. Jegyzetek a Korunk első évfolyamairól*. = *A Hét* (Bukarest) 1976. 6. sz. 6–7., 7. sz. 6. — *Üő*: *A beharangozástól a fogadtatásig. Adalékok a Korunk megjelenésének történetéhez*. = *Igaz Szó* 1976. 2. sz. 124–131. — DIENES László levelei Fábry Zoltánhoz. Bev. CSANDA Sándor. = *Irodalmi Szemle* 1976. 1. sz. 60–70., 3. sz. 259–270.

¹⁸ RÁCZ Győző: *Az avantgarde művészetfilozófiai problémái a népfronti Korunkban*. = *A Hét* (Bukarest) 1976. 3. sz. 1, 5., 4. sz. 4., 5. sz. 4.

¹⁹ CZINE Mihály: *Népfront a Korunkban*. = *Új Írás* 1976. 4. sz. 102–108. — POMOGÁTS Béla: *A régi Korunk számvetése a magyar irodalommal*. = *Kortárs* 1976. 5. sz. 813–817. — VERES Péter levelei Gaál Gáborhoz. (CZINE Mihály jegyzeteivel.) = *Új Írás* 1976. 4. sz. 109–116.

²⁰ BALOGH Edgár: *A régi és az új Korunk*. = *Tiszatáj* 1976. 5. sz. 18–19.

nyitották rá a figyelmet, amelyek megválaszolása tovább árnyalja a folyóirat-ról kialakult képet, s amelyek érzékeltetni képesek azt a még kellőképpen fel nem mért funkciót, amelyet a lap kora társadalmi valóságában, a művészi és irodalmi életében s a „négyországi” marxista közgondolkodásában kifejtett.

SZABOLCSI Miklós akadémikus vitaindító előadása hangsúlyozottan hívta fel a figyelmet a *Korunk* társadalomtudományi jelentőségére, arra, hogy a folyóirat kora szellemi körképét kívánta nyújtani, s hogy ebben a képben a tudományos elem: a szociológia, a gazdaságtan, a pedagógia, a pszichológia, a jogtudomány, a filozófia s a társadalmi jelenségek elvi-elméleti politikai vetületének a vizsgálata dominált. Az irodalmi-művészi kérdések a lap általános koncepciójának voltak alárendelve, mintegy a társadalmi tudat mozgásainak, változásainak „illusztrációjaként”; ugyanakkor azonban mégsem „illusztratívan”, mechanikusan kapcsolódva a közlésrend egészéhez, hanem bizonyos mértékig öntörvényűen, mindig szervesen hangsúlyozva az irodalom és a művészet specifikumát. Az előadás vitába szállt a folyóirat tanulmányozásának hazai gyakorlatával, amely szinte kizárólagosan irodalomcentrikus, nem veszi eléggé tekintetbe lap arculatának társadalomtudományi vonatkozásait.

A *Korunk* szerepét, jelentőségét, SZABOLCSI szerint, csak akkor érzékelhetjük, ha elhelyezzük kora hasonló vállalkozásainak hazai és nemzetközi mezőnyében. A huszas és harmincas évek Európájában több helyütt jelentek meg hasonló koncepciójú folyóiratok, amelyek feladatukat a társadalomtudományi és művészi jelenségek együttes láttatásában, kölcsönhatásaik felmutatásában látták. Párizsban az *Europe* (1923—), Berlinben a *Die Linkskurve* (1929—1932), Prágában a *Tvorba* (1926—1938), Pozsonyban a *DAV* (1924—1926, 1929—1937), Bukarestben az *Era Noua* (1932) indult hasonló programmal. S a *Korunk* állja az összehasonlítást: az *Europe* koncepciója — a marxista elem jelenléte ellenére — lényegében véve a szerkesztésnek azt a gyakorlatát tükrözi, amely a kolozsvári lap első évfolyamaiban dominált. A *Die Linkskurve* viszont túlnem magatartásnak a képviselőtén, egy idő után beszűkült, szektarissá vált. Az *Era Noua* nem tudott a maga teljességében kibontakozni, a hatalom beléfojtotta a szót. A *Korunk* legközelebbi párhuzamait a *Tvorba* és a *DAV* nyújtja: a társadalmi valóság bonyolult összefüggéseit és összképét kívánták adni, de idővel eltolódnak a napi politika irányába, s szerkesztésük helyenként magazinszerűvé vált.

Hasonló eredményre vezet a magyarországi társadalmi-művészeti szemlékkel való összehasonlítás is. A marxista *100%* (1927—1930) és a *Társadalmi Szemle* (1931—1933), a *Die Linkskurve*hez hasonlóan, indulásuk után egyre inkább beszűkültek. Nem így a KASSÁK Lajos szerkesztette *Munka*, amely szocialista programmal jelent meg, de gyakorlatában a művészi elem dominált, lemondott a kor szellemi összképéről, s — objektivizmusát hangoztatva — kategorikusan elutasította a marxizmus pártos propagandáját. A harmincas évek elején megjelent egyéb rövidéletű marxista szemlék (*Forrás* — 1930. *Front* — 1931, *Valóság* — 1932, *Új Harcos* — 1933 stb.) nem tudtak egy-két számnál tovább megjeleníteni, jóformán csak programjuk meghirdetésére volt lehetőségük. A *Korunk* méltó partnerévé egyedül a *Gondolat* (1935—1937) nőtt fel. Igéretes kibontakozásának azonban szintén véget vetett a cenzúra. Ezek a jelzések, összehasonlítások nemcsak a *Korunk* szívós életerejét és koncepcionális fölényét érzékeltetik, hanem a magyarországi marxista sajtóra nehezedő cenzurális nyomást is, amely lehetetlenné tette a *Korunk*hoz hasonló szemle folyamatos megjelenését. E körülmények egyben arra is magyarázatot adnak: miért

orientálódott a harmincas évek elején — biztos publikálási lehetőséget keresve — éppen Kolozsvár felé a magyarországi baloldal szinte minden egyes írástudója és tollforgatója.

Az emlékülés számos hozzászólója, többek közt a második vitaindító előadás (*A folyóirat és a harmincas évek magyarországi szellemi áramlatai*) szerzője, HUSZÁR Tibor viszont e kérdés ellenkező oldalát világította meg: miért éppen Romániában tudott gyökeret verni a kor legtekintélyesebb marxista folyóirata? A közismert körülményen túllépve, ti. hogy a romániai cenzúra — a román nyelvű marxista kísérletek következetes elnyomása mellett — megtűrte a magyar baloldali sajtót, különösen, ha az támadta és bírálta a Horthy-rendszer, HUSZÁR tanulmánya rámutatott arra, hogy e baloldali kezdeményezések mögött az esetek többségében a Tanácsköztársaság emigrációja állt. Ez az emigráció jelen volt más közép-európai államban, sőt a világ más tájain is, de hiányzott mögüle az a társadalmi bázis, amely biztosította vagy legalábbis közvetítette volna számára a magyarországi valósággal való élő kontaktust. A *Korunk* társadalmi háttere nem volt azonos a magyarországgal, de ez a háttér volt egyrészt, HUSZÁR szerint a legszélesebb; másrészt — számos azonosság mellett, amiben, többek között a földrajzi közelség is szerepet játszott — ebben a közegben keltettek a legerősebb rezonanciát a lapban nyilvánosságot élvező kölcsönös társadalmi kérdésfeltevések.

A fenti objektív körülmények mellett a *Korunk* központi szerepének kialakulásában azonban kiemelkedő szerepet játszott az ún. szubjektív elem, GAÁL Gábor személye, szerkesztői koncepciója is. CSATÁRI Dániel megfogalmazásában ez abban jutott kifejezésre, hogy a szerkesztő „világtörténeti folyamatokban gondolkodott”, túllépve a partikuláris nemzeti, nemzetiségi érdekeken; a nacionalista tudat korlátait szüntelenül bírálva, a munkásosztály internacionalista érdekeit képviselte és szorgalmazta a közép-európai népek összefogását. E. FEHÉR Pál egy részletkérdés (*A Korunk és a szocialista világirodalom*) elemzése során érzékletesen bizonyította, hogyan használta fel GAÁL Gábor a közép-európai baloldal irodalmának legjobb alkotásait e gondolat illusztrálására, propagálására; milyen sarkalatos szerepet játszott a *Korunk* ezen úttörő kezdeményezése az egymást megismerés, az érdekazonosság tudatosítása terén.

E problémakörhöz kapcsolódva több hozzászólás érintette a folyóirat „négyországiságát”. TORDAI Zádor a statisztika módszerével élt. Az 1926/1927, az 1931/1932 és az 1937/1938-as évfolyamok szerzői gárdáját „illetőség szerint” osztályozva arra az eredményre jutott, hogy a *Korunk* tartalma átlagosan egyharmad-egyharmad arányban oszlott meg Románia és Magyarország, illetve Csehszlovákia — Jugoszlávia és a más országokban élő emigráció között. A „romániaiság” — érdekes módon — épp az induló évfolyamokban érvényesült (46,6%), a legtöbb magyarországi szerző 1931-ben szerepelt (45%), Csehszlovákia arányszáma pedig 1937/1938-ban volt a legmagasabb (21%). SÁNDOR László, a folyóirat egykori csehszlovákiai szerkesztője élő vallomásban idézte fel a „négyországiság” élményét, s azt a hatást, amelyet a lap a legkülönbözőbb olvasói rétegekre gyakorolt.

A legszélesebb vita a *Korunk* periodizációja s ezzel összefüggésben a „szek-tásság” kérdése körül bontakozott ki. SZABOLCSI Miklós vitaindítója alapján véve TÓTH Sándor periodizációját fogadta el. Szerinte, az első, ún. premarxista periódust (1926—1929) követő időszakot nem szabad egyneműként felfogni. Az 1929/1930—1931/1932 közti „szektás” évfolyamok után látnunk kell az ún. „előnépfrontos” elemeket is; azt, hogy a folyóirat szerkesztése már jóval a nép-

front meghirdetése előtt széles teret biztosított a demokratikus gondolatnak. Előadásának újdonsága, hogy az utolsó hat évfolyamot is az eddigénél differenciáltabban ítélte meg. Nem is annyira a népfrontosság koncepcióját, mint inkább a lap színvonalát, „négyországi” funkcióját illetően. A budapesti *Gondolat* (1935—1937) megjelenésével ugyanis, szerinte, fokozatosan gyengül a *Korunk* vonzóereje és középponti szerepe — legalábbis magyarországi vonatkozásban. Érvelését azzal is kiegészítette, hogy ezekben az években a *Gondolat* mellett — nem marxista koncepcióval ugyan, de — számos más orgánus is életre kelt, mint például a *Válasz* (1934—1938), a *Szép Szó* (1936—1939), a *Kelet Népe* (1934—1942), amelyek szintén a fasizmus szellemi oppozícióit képviselték, s helyet adtak a marxista írásoknak. Felhívta továbbá arra is a figyelmet, hogy 1938-tól számolnunk kell a moszkvai *Új Hang* (1938—1941) egyre erősödő kisugárzásával is, amely az előtte — 1929 és 1937 között megjelent — *Sarló és Kalapács*-csal szemben szakított a szektás szemlélettel s mind több objektív, elemző képet adott a magyarországi valóságról.

A harmincas évekbeli *Korunk* szerkesztését illetően más véleményt képviselt HUSZÁR Tibor előadása, amely az évtized közepén nem látott éles, lényegbevágó változást a szerkesztő felfogásában, különösen a magyarországi népi írók megítélésében. A felszólalók többsége nem osztotta ezt a nézetet. Úgy vélték, a periodizáció kérdésében nem lehet perdöntőnek tekinteni egyes, magánjellegű, levelekből idézett kijelentéseket, — a lap szerkezetéből, az írások szelleméből kell kiindulni, amelyek egészükben a népfrontos szemlélet jelenlétéről tanúskodnak.

Az emlékülés legpezsgőbb eszmecseréje az 1929—1932 között tapasztalható szektás jelenségek megvilágítása és értelmezése körül alakult ki. Abban szinte minden egyes felszólaló megegyezett, hogy a *Korunk* legszektásabb időszakában is mindig a legmagasabb szellemi teljesítményt nyújtotta valamennyi magyar nyelvű marxista szemle közül. S egyben azt is hozzátették: e szektáság — mint ezt már TÓTH Sándor monográfiája is kimutatta — nem volt azonos a dogmatizmussal. LACKÓ Miklós e jelenség lényegét elemezve, rámutatott annak messianisztikus eredetére, amelynek gyökerei az avantgarde ideológiájába nyúlnak vissza. Előadása hangsúlyozta a *Korunk* szektáságának demokratikus indítékát; azt, hogy a türelmetlenség mögött minden esetben a munkásosztály, a nép sorsa iránti elkötelezettség és segítészándék állt, s hogy — továbbá — e magatartás sokkal több előremutató elemet tartalmazott, mint pl., ami a magyarországi marxisták írásaiból kiolvasható. LACKÓ Miklós és mások hozzászólásai rámutattak arra, hogy e differenciáltabb látásmód végső soron a romániai társadalmi viszonyokkal hozható összefüggésbe. CSATÁRI Dániel pl. röviden vázolta a romániai magyarságnak a magyarországitól eltérő osztálystruktúráját, aláhúzva a parasztság és munkásság nagyobb szervezetségét, a belőlük kitermelődött értelmiségi réteg nagyobb súlyát és demokratizmusát. POMOGÁTS Béla az erdélyi és a magyarországi szellemi élet szerkezeti különbségére hívta fel a figyelmet; arra, hogy Erdélyben még a konzervatív akadémizmus is rugalmasabb volt, igényelte a szélesebb és objektívabb tájékozódást. S végül mindhárom kiemelték a kisebbségi lét objektív adottságaiból adódó demokratikus tendenciákat, amelyek bizonyos mértékig a nyelvi, vallási stb. oppozícióra támaszkodtak. Ez a társadalmi-szellemi környezet közvetett módon ugyan, de ott munkált a *Korunk* szellemi közegében is, s arra fokozott valóságigényt, tényzerű tájékozódást, realisabb út- és szövetségkeresést kényszerített.

Mások, köztük K. NAGY Magda — ezzel összefüggésben — arra is rámutattak,

hogy a román kommunista párt, amellyel a *Korunk* a harmincas évek elején összeköttetésbe került, kevésbé volt szektás, mint a magyar; nem húzott merev elválasztó vonalat maga és a szociáldemokrácia közé, s bizonyos mértékig még a polgári radikalizmus elé sem. LACKÓ Miklós szerint, a *Korunk* évfolyamaiban egy helyütt sem fordul elő a megbélyegző „szociálfasizmus” kifejezés, amellyel viszont tele van a 100% utolsó évfolyama.

Többek szerint e körülmény volt az egyik előfeltétele annak, hogy a népfront gondolata már a Komintern V. kongresszusa előtt teret kapott a *Korunkban*, s természetesen annak is, hogy éppen a kolozsvári szemle valósította meg közléspolitikájában a leghamarabb és a legkövetkezetesebben a nemzetközi munkásmozgalom ezen irányvonalát.

A vita a népfrontpolitika mikéntjének, alapállásának a kérdéseit is felszínre vetette. ILLÉS László felszólalása (*A Korunk és a proletáriróadalom*) adott hangot annak a gondolatnak, hogy a népfront esetében helytelenül állítják előtérbe egyesek a szövetségesek kérdését. A szélesebb társadalmi orientáció, a demokratikus és nemzeti kérdések napirendre tűzése, nem jelenti a munkásorientáció háttérbe szorítását. Mint a *Korunk* évfolyamai is bizonyítják, a népfrontpolitika középpontjában változatlanul a munkásügy kardinális érdekeinek, a szocialista forradalom ügyének képviselője áll, még akkor is, ha ezt — taktikai megfontolásokból — nem hangsúlyozzák minduntalan.

A folyóirat irányvonalának, periodizációjának fő kérdései mellett a Petőfi Irodalmi Múzeumban tartott emlékülés előadásai, korreferátumai a *Korunk* történetének számos más vonatkozását is megvilágították, köztük legrészletesebben azokat a kapcsolatokat, amelyek a lapot a magyarországi szellemi élethez, irodalomhoz fűzték.

TOLNAI Gábor visszaemlékezései azt a hatást elevenítették fel, amelyet a *Korunk* a Szegedi Fiatalok mozgalmára tett. TOLNAI külön szolt a folyóiratnak azokról a kritikáiról, amelyek falukutató mozgalmuk korlátait bírálták, s amelyek a fiatalokat a marxista társadalomszemlélet felé orientálták. Előadásának második részében a *Korunk* és RADNÓTI Miklós kapcsolatait tekintette át. BATA Imre VERES Péter levelezésén keresztül idézte fel azt az egyre mélyülő baráti viszonyt, amely a szegényparasztság íróját és GAÁL Gábort összekötötte. A *Korunk* szerkesztője már a harmincas évek elején felismerte VERES Péter írásainak szocialista ihletését, s szinte bábáskodó gondoskodással ösztönözte az író új és új alkotásra. GREZSA Ferenc a folyóiratnak azokat a közleményeit összegezte, amelyek NÉMETH László alkotómunkásságával foglalkoztak. Egy részük élesen vitázott az író elméleti írásaival, amelyekben kimutatta a jobboldali ideológia elemeit, más részük viszont elismeréssel szolt NÉMETH regényeinek művészi értékeiről, realizmusukról, amellyel szerzőjük meghaladta korábbi gondolkodásának korlátait. Az emlékülés programjában még több hasonló téma szerepelt: TASI József JÓZSEF Attila, CSAPLÁR Ferenc KASSÁK Lajos, E. NAGY Sándor REMENYIK Zsigmond kapcsolatairól tervezett előadást, amelyeket azonban — idő hiányában — már nem tudtak megtartani.

A legizgalmasabb és a legtöbb vitát kiváltó téma a *Korunk* és a népi irodalom viszonya volt. HUSZÁR Tibor vitaindító előadása és HAJDÚ Ráfi korreferátuma (*A Márciusi Front és a Korunk*) egyaránt rámutatott arra, hogy a folyóirat és szerkesztője 1930 elején még gyanúval nézett minden népi-paraszti mozgalomra, mert azokban nem a szocialista elem dominált. A bizalmatlanság csak a népfrontévek felé haladva oldódott, s egyenes arányban volt a szövetségkeresés szándékával, gondolatával. Az előadások és a körülöttük kibontakozó vita

azonban azt is kimutatták, hogy e változás nem egyoldalú: nemcsak a szerkesztői nézőpont változott; megváltozott, differenciálódott maga a népi mozgalom is.

Többen érintették e kapcsolat egyik kényes terminológiáját, a „fasiszta” kitélt, ami nem egy, a parasztmozgalmat bíráló cikkben is előfordult; felhívták a figyelmet arra, hogy ennek a szónak más ma — a népirtás, a koncentrációs táborok szörnyűségei után — a csengése, s más értelemben szerepelt a *Korunk* cikkíróinak az érvelésében. A folyóirat munkatársai rendszerint a parasztság érdekeit előtérbe állító mozgalmaknak azt a vonatkozását jelölték vele, amelyre a fasiszta Németország politikai gyakorlata adott példát: azt ugyanis, hogy e mozgalmak nem alulról, a népből indultak ki, hanem felülről, nemegyszer állami jóváhagyással, sőt felügyelettel, s abból a célból, hogy kifogják a parasztmozgalmak forradalmi szelét, hogy a parasztságot elszakítsák a munkásságtól, mi több szembeállítsák vele.

Ezek a momentumok ma már tisztán felismerhetők pl. a Bartha Miklós Társaság tevékenységében, s különösen élesen kitetszenek a kormányzat által kezdeményezett és irányított Új Szellemi Front elgondolásában és gyakorlatában.

A népi mozgalom e jobboldalról irányított kezdeményezéseinek megítélésében sosem változott, nem is változhatott a *Korunk* magatartása. De igenis változott akkor, amikor a népi írók felleptével differenciálódott mozgalmuk politikai színe. A lap felismerte a balszárny szövetségi lehetőségeit, minden esetben melléállt a szegényparaszti kezdeményezéseknek, így VERES Péter írásainak, s nagy elismeréssel üdvözölte a parasztsors ellentmondásait feltáró szociográfiai műveket, pl. ILLYÉS Gyula *A puszták népe* c. kötetét.

A vita arra is rámutatott, hogy a *Korunk*nak a népi-paraszti mozgalmak megítélésében kialakult irányvonala nemcsak folyamatában változott, hanem e folyamaton belül is differenciálódott. Másképpen, erőteljesebb megfogalmazásban szólt erről a kérdéstről a helyenkint túl sarkítottan fogalmazó ÚJVÁRI László, és ismét másképpen, nagyobb megértéssel GAÁL Gábor vagy KEMÉNY Gábor, aki például a Márciusi Front tizenkét pontjából az előremutató elemeket emelte ki, s taktikusan elhagyta a revízió követelését. További belső differenciája ennek a folyamatnak, hogy eltérően reagált a népi mozgalom magyarországi és romániai jelenségeire. Ez utóbbiak ugyanis jóval közelebb álltak a lap szemléletéhez, erősebben domináltak bennük az osztályszempontok s az internacionalizmus gondolata. Az erdélyi népiesek otthon voltak nemcsak az *Erdélyi Helikonban*, hanem bizonyos mértékig a *Korunkban* is.

Ez a kérdés ismételten visszaüt a *Korunk* mögött álló társadalmi háttér erőteljesebb demokratizmusára, ami a kisebbségi lét adottságaival kapcsolatos. — Ez a háttér magyarázza a lap érzékenységét a nemzet és nemzetiségi kérdés iránt, amiről KEMÉNY G. Gábor előadása szólt. (*Nemzetiségi és Kelet-európai motívumok a Korunk publicisztikájában és műfordítás-irodalmában.*) E kérdéskört a folyóirat sohasem partikulárisan tárgyalta, kivétel nélkül mindig osztálymeghatározottságaiból indult ki, s megoldását mindig a Duna menti népek összefogásában látta. Közlérendjében állandóan napirenden tartotta a közös múlt haladó kezdeményezéseinek feltárását, a jelenkor rokontörekvéseinek ismertetését, propagálását, s a jövő távlatában előre vetítette a közép-európai népek, államok testvéri együttműködését. Különös gonddal ápolta a román szocialista szellemiséggel való kapcsolatait, munkatársai közé számos román szociológust, politikust is bevont. S ezzel a megfontolással nyitotta meg lapjait

a haladó román irodalom előtt is, amiről az emlékülésen BELIA György tartott új szempontokat felvető és az összefüggések egész sorát feltáró előadást.

A tematikus összefoglalók között külön hely illeti meg ZOLTAI Dénes *A Korunk esztétikai nézetei* c. vitaindítóját. ZOLTAI egyik alapgondolata a *Korunk* esztétikai rendszerének önállósága, műhely jellege volt. A marxista esztétika alapkérdéseit, a szocialista művészet mibenlétét, módszerét, normáit, terminológiáját a folyóirat munkatársai a mindennapi kritikai gyakorlatban, a világ-irodalom, de mindenekelőtt a közép-európai művészet jelenségeinek vizsgálatából vonták le; nem függetlenül ugyan a marxista esztétika más műhelyeitől, de mindenképpen önállóan, saját sokoldalú tapasztalataira támaszkodva. E körülmény egyik „mutatója”, hogy a *Korunk* 1928-as évfolyamában FÁBRY Zoltán már szociális realizmusról beszélt, s hogy GAÁL Gábor már 1933-ban, egy évvel a szovjet írókongresszus előtt alkalmazza a szocialista realizmus terminusát.

Az előadás és a körülötte kibontakozott vita nagy figyelmet szentelt ezen esztétikai nézetek forrásvidékének. ILLÉS László részletesen szólt az avantgarde messianisztikus, embermegváltó eszméinek jelenlétéről az első évfolyamokban. FÁBRY Zoltán esztétikai ideálja ekkor még az „emberirodalom”, amelyet azonban rövidesen meghalad, felfedve az általános ember — osztálymeghatározottságát. A másik hagyomány a németországi Neue Sachlichkeit törekvéseihez kapcsolódott, amelyek elvetették a valóságtól „elszakadt” eszményeket, a művészi „fabulát”, azzal érvelve, hogy a valóság pusztá tényei mindennél kifejezőbben vissza képesek adni a társadalmi összefüggések lényegét. E törekvések hatására kezdi használni FÁBRY Zoltán, s nyomában a *Korunk* számos kritikusa a „valóságirodalom” kifejezést.

ZOLTAI Dénes tanulmányának középpontjában a hagyományok meghaladásának a kimutatása állt. GAÁL Gábor cikkeire hivatkozva fejti ki, hogyan kívánta a szerkesztő társadalmi tartalommal megtölteni az avantgarde formai vívmányait, hogyan kívánt túllépní annak lassan megmerevedő akadémizmusán, s hogyan tűzte ő is zászlajára a „tények költészetének” eszményét.

Másrészről ZOLTAI is, és mások is felfedték a valóságirodalomnak, mint a *Korunk* esztétikai ideáljának többrétűségét, többértelműségét. Azt, hogy ez az esztétikai követelmény nemcsak az avantgarde, hanem a sematikus jelszóirodalom ellen is irányult; s éppen ebben a vonatkozásában: abban, hogy az elvontság ellenében a valósághűséget hangsúlyozta, magában rejtette a továbblépés elemeit is. Nevezetesen azt az elgondolást, hogy a mű a valóságot tényszerűen, de egyben koncepciózusan, marxista szemlélettel jelenítse meg. GAÁL Gábor: *Az író és a gyakorlat* (1932) cikkére hivatkozva ZOLTAI azt is jelezte, hogy a „valóságirodalom” koncepciója egyúttal új írói magatartást is kialakított; általa az író eljutott a szemlélődéstől az aktív befolyásolás szándékáig, a szocialista elkötelezettség, a pártosság vállalásáig. E szemléletváltás, amely szervesen egybefonódott azzal, hogy az író művészi alk. tón. unkájában tudatosan alkalmazza a marxizmus, a dialektikus materializmus felismeréseit, egyben a terminológiában is kifejezésre jutott: mind többször kerül alkalmazásra a realizmus kifejezés, amit — demonstrálva a múlt századi gyakorlattól való elhatárolást — rendszerint „új realizmus”-ként, illetve a már idézett „szociális”-, illetve „szocialista realizmus”-ként aposztrofáltak.

A harmincas években — ezzel párhuzamosan — egyre többen használták a szocialista művészet jellemzőeként a „teljesség” fogalmát is, ezzel kívánva érzékeltetni azt, hogy a marxista szemléletű író a társadalom *egészének* a moz-

gását kívánja visszaadni; hogy társadalomlátása — osztályelkötelezettsége ellenére — *komplex*, történelmi folyamatba ágyazott. Ezt sugallták a szovjet irodalom klasszikusainak: GORKIJnak, SOLOHOVnak a művei (amint erre BOTKA Ferenc *A Korunk és a Szovjetunió* c. korreferátuma rámutatott), de a közép-európai szocialista irodalmak gyakorlata is.

ZOLTAI Dénes előadásának zárófejezete kiemelte, hogy a *Korunk* legjobb kritikái, de a harmincas évek közepén már esztétikai írásai is kiemelték a művészi alkotások öntörvényűségét, aminek felismerésében nagy szerepet játszottak Lukács Györgynek a *Korunk* szerkesztőségébe közvetlenül eljuttatott tanulmányai.

VADAS József korreferátuma, amely a folyóirat képzőművészeti írásaival foglalkozott, számos példával, — többek között DÉSI HUBER István cikkeivel — támasztotta alá ezt az állítást, s egyben arra is felhívta a figyelmet, hogy az esztétikai vizsgálódásnak túl kell lépnie a még gyakran érvényesülő irodalomcentrikus szemléleten. A folyóirat képzőművészeti „adaléka” ugyanis nemcsak a szektásság kérdését helyezi más megvilágításba (a képzőművészeti kritikákban jóformán sehol sem fordulnak elő türelmetlen és igaztalan túlzások), hanem azt is érzékeltetik: milyen korszerűen és egyetemes módon gondolkodott a szerkesztő — aki helyt adott KÁLLAI Ernő, KEMÉNY Alfréd és MOHOLY NAGY László cikkeinek a szociófotóról, az ipari formatervezésről, a szervezett városépítésről stb. stb. — a szocialista művészet komplex egészéről.

A művészetek ezen egységét láttató szerkesztői közlésrendnek a *Korunk* új folyamában való továbbéléséről adott hírt BÉCSY Tamás hozzászólása, amely a modern színházelmélet körüli vitákat ismertette, kiemelve K. JAKAB Antalnak a gondolati színházról szóló tanulmányait.

Az emlékülés SZABOLCSI Miklós zárszavával ért véget. SZABOLCSI a tanácskozás szellemében nem annyira az emlékülés eredményeivel, mint inkább a fel-szólalásokban kifejtett vagy felszínre vetett problémákkal foglalkozott. E zár-szó mindenekelőtt az alap kutatások továbbfolytatására ösztönözött. Sürgette a már régen készülő, de még hozzá nem férhető teljes és hiteles *Korunk*-reper-tórium megjelentetését; hangsúlyozta azt a igényt, hogy az korszerű formában tükrözze a lap struktúráját, s egyben összegezze a filológiai kutatás eddigi eredményeit, többek között az álnevek feloldását. Felhívta a figyelmet, hogy a repertórium mellett milyen nagy szükség lenne a *Korunk* egyes kevésbé ismert, de a lap történetében jelentős szerepet játszó munkatársai, mint például AGÁR-DI Ferenc, ANTAL János, ERG Ágoston, KÁTAL-HORNER Miklós, KEMÉNY Gábor, ÚJVÁRI László életrajzainak monografikus feldolgozására. Rendkívül fontosnak tartotta, hogy összegyűjtsük a lap még élő munkatársainak: FEDOR Jánosnak, FEJTŐ Ferencnek, HARASZTI Sándornak, SÁNDOR Lászlónak, SZABÓ Imrének stb. visszaemlékezéseit, amelyek még sok adattal árnyalhatják a folyó-irat történetére vonatkozó ismereteinket.

A zár-szó részletesen kitért a tanácskozás során felmerült elvi kérdésekre is, elsőként a korszakolás problémáira. Ismételten hangot adott a meggyőződés-nek, hogy az 1932—1933-as évfolyamok fordulatot képeznek az előzőekhez képest, nemcsak azért, mert ezekben az években — előbb Magyarországon, majd Romániában is — erősödött a lapra nehezedő cenzúrális nyomás, s ez hatott a szerkesztés gyakorlatára, hanem azért is, mert ezek az évfolyamok koncepcio-nálisan — többek között a szövetségkeresés gondolatának a felerősödésében is — előrelépést jelentettek a korábbiakhoz képest. Egyúttal — CSATÁRI Dániel javaslatának helyt adva — szükségesnek látta egy, az 1940—1944. éveket

magában foglaló látens korszak felvételét, amely mintegy „utólétként” — összefoglalná a *Korunk* egykori munkatársainak más, magyarországi orgánumban kifejtett működését; jelezné azt a hatást, amit a *Korunk* szellemisége haladó és szocialista gondolkodásunk továbbformálására gyakorolt.

SZABOLCSI Miklós zárszavában részletesen foglalkozott a szektásság problémájával. Hangsúlyozta, hogy a szektásság *nem hangnem*, hanem *viszony* kérdése; vizsgáltakor azt kell megállapítani, hogy a kérdéses viszonylatban a kritika helyes és jogos volt-e, s hogy e kritika mennyiben állt a marxista gondolat korabeli színvonalán. Ugyanekkor ezt a viszonyítást nemcsak a marxizmushoz kell elvégezni, hanem a megbírált jelenséghez, a „másik oldalhoz” is. Nem kétséges ugyanis, hogy pl. a *Korunk*nak a *Nyugat* bírálatában, illetve azon állásfoglalásaiban, amelyek BABITS Mihály konzervatizmusát vagy MÓRICZ Zsigmond politikai lavírozásait tették szóvá — igaza volt. Ezeket a jelenségeket nemcsak a marxista *Korunk*, de az egész progresszív sajtó is támadta. Továbbá: a jobboldali és konzervatív momentumok bírálatára — még, ha abban mai szemmel fogyatékoságot is látunk — történelmileg szükség volt. A magyar parasztság és középosztály az ellenforradalom uralomrajutása után távolról sem volt egységes, szükség volt differenciálására, a szocialista oldal aktív politizálására, hogy az az ellenforradalom befolyását gyengítse, hogy ellensúlyozza az uralkodó köröknek azt a törekvését, amely az egyes osztályok, rétegek megévesztését, egymás ellen való kijátszását célozta.

A zárszó a további kutatások alapvető követelményének látta a közép-európai kommunista pártok történetének, mindenekelőtt a romániai kommunista párt történetének a beható tanulmányozását — éppen az előző kérdéskörben érintett viszonyítás objektivitása érdekében. Ezen túlmenően szükségesnek tartotta a *Korunk* közvetlen társadalmi körzetének, a romániai és erdélyi valóságnak minden eddigiénél részletesebb megismerését, hogy világosabban láthassuk azt a széles társadalmi környezetet, amely a folyóirat hátterét alkotta. — A történelmi folyamatosság érdekében fokozni kell a lap új folyamának kutatását is; látnunk kell a folyamatosság közös, de egyben eltérő vonatkozásait is.

4. A Petőfi Irodalmi Múzeumban tartott emlékülés mérlegét megvonva, joggal állapíthatjuk meg, hogy az rendkívül pozitív. Legfőbb eredményeként nem elsősorban a felszólalásokban felvetődő új filológiai „hozzáadékok” látjuk, hanem az egész tanácskozást átható vitaszellemet, amely számos új szempontot adott a folyóirat további vizsgálatához. Nem adatokat produkált, inkább feladatokat fogalmazott meg, amelyek tovább mélyíthetik, árnyalhatják a *Korunk* másfél évtizedes történelmének fejlődésvonalát.

E jelzések — megítélésünk szerint — két irányúak. Egyrészt „földrajziak”, másrészt a folyóirat egész koncepciójára vonatkoznak.

A „földrajzi” hiányok a *Korunk* „négyországi” jellegével kapcsolatosak. Ahogyan a folyóirat korábbi kutatásaira a „romániaiság” nyomta rá bélyegét, úgy az emlékülés is erősen a lap „magyarországisága” felől közelítette meg témáját. Holott joggal beszélhetünk a *Korunk* „csehszlovákiaiságáról”, „jugoszláviaiságáról”, sőt — „európaiságáról” és azon viszonylatairól, amelyek egész földgolyónk valóságához kapcsolódtak. „A *Korunk* világtörténelmi folyamatokban gondolkodott” — állapította meg az egyik hozzászóló. Tegyük hozzá: nemcsak e folyamatokból adódó általános, elvi következtetések megfogalmazásával és közép-európai alkalmazásával, hanem e folyamatok részleteinek — lett légyen szó a gazdasági világválságról, a német fasizmus előretöréséről vagy a gyarmati népek harcáról — tényszerű, konkrét kimunkálásával. A fo-

lyóirat e tartalmának vizsgálata, szinte teljes egészében, még előttünk áll. S nemcsak mint filológiai adalék, hanem mint a lap egészének koncepciójának szerves, lényeges vonatkozása.

Mindez ismételten aláhúzza az eddigi irodalomcentrikus megközelítés szűkösségét, tarthatatlanságát, amitől sajnos az emlékülés sem volt mentes, Már az irodalomhoz közelálló képzőművészeti kérdések felvetése is sok tekintetben módosította a lap egyes vonatkozásainak megítélését. Mennyivel másképp, gazdagabban tudnánk érzékeltetni lényegét, fejlődését, ha a jövőbeni kutatás tartaná magát a szerkesztő által legutoljára alkalmazott alcímhez: „Tudomány, irodalom, művészet, élet!”

A *Korunk* szellemi építkezése a szintézis jegyében indult: kora szellemi körképét kívánta adni, amelynek kimunkálása éppúgy a teljesség és a komplex világkép megvalósításának a jegyében folyt, mint a lapjain lefektetett esztétikai normáké. Ahogyan a szocialista irodalom és művészet lépésről lépésre haladt a totalitás eszményének a megközelítése felé, ugyanúgy vállalata a folyóirat egésze is a marxista világnézet többrétű, az emberi tudás mindenoldalú megközelítésének feladatát és összegezését. Döntő módon ugyan a társadalomtudományok állottak figyelmének középpontjában, de a jog, a közgazdaság, a politika, a pedagógia, a pszichológia és a művészetek mellett szüntelenül nyomon kísérte a természettudományok és a technika változásait és az azokból levonható filozófiai általánosításokat. A tudományos diszciplínák egész sora áll előttünk, amelynek jelenléte, a lap egészében betöltött funkciója éppúgy a kutatás tárgya, mint az eddigi megvilágított művészi oldalé. Mindez természetesen már olyan feladat, amelynek megoldásához interdiszciplináris összefogásra van szükség, de amely megéri a fáradságot. A marxista gondolkodásnak azt az egyedülálló és történelmi jelentőségű teljesítményét helyezné korszerű megvilágításba, amelyre joggal lehet büszke Közép-Európa egész tudományossága.

FERENC BOTKA

Les questions de recherche concernant la revue „Korunk”

La revue idéologique „Korunk” (Notre Époque) parût entre 1926 et 1940 en Roumanie (à Cluj-Napoca — Kolozsvár — Klausenburg). Les presque 15.000 pages de ses quinze années sont les sources les plus remarquables de l'histoire de la littérature et idéologie marxiste de l'époque de l'entre-guerre en langue hongroise.

L'Étude résume les recherches antérieures concernant cette revue et donne des détails sur le symposium organisé par l'Institut des Sciences Littéraires de l'Académie des Sciences Hongroise et par le Musée Littéraire Petöfi à l'occasion du cinquantenaire de la „Korunk”.

La communication introductive de la session faisait le parallèle de „Korunk” et de l'„Europe” (française, 1923—), de „Die Linkskurve” (allemande, 1929—1931), de „Tvorba” (tchèque, 1926—1938), de „DAV” (slovaque, 1924—1926, 1929—1937) et de „Era Noua” (roumaine, 1936), marquait la place de la „Korunk” parmi les revues marxistes des sciences sociales, en soulignant le caractère „intra-quatre-pays” de celle-ci, dont les collaborateurs étaient de nationalité roumaine, hongroise, tchécoslovaque et yougoslave.

C'étaient — entre autre — les problèmes de la périodisation de la revue, qui donnaient lieu à discussion, dont le résultat était une conception, selon laquelle dans sa première, „prémarxiste” période (1926—1929) les éléments marxistes en étaient prépondérants. Pendant les années suivantes — à côté des symptômes sectaires — la conception rudimentaire d'un front populaire s'affermissait, — ce que donnait l'occasion d'une large

confrontation des différents points-de vue. Les années dernières représentaient par contre l'idée d'une collaboration antifasciste accentuée d'un vrai front populaire.

La majorité des communications analysait les rapports hongrois de „Korunk”, — les contacts personnels, qui liaient le rédacteur de la revue Gábor Gaál aux représentants prominents de la littérature socialiste de l'époque (Attila József, Lajos Kassák, Zsigmond Remenyik, Péter Veres). Les contributions concernant la rubrique critique de la revue étaient extrêmement intéressants: comment reflétait celle-ci l'évolution de la littérature hongroise progressiste et socialiste, comment faisait-elle écho à l'activité des écrivains „populistes”, qui mettaient jour sur les problèmes vitaux des paysans hongrois.

La session s'occupait avec une profonde attention avec les idées esthétiques de la „Korunk”, dont la base était l'exigence du „néorealisme” et qui entrainait en lice pour l'actualité et pour une haute niveau artistique de la littérature socialiste.

La dernière partie de l'étude donne un coup d'oeil sur les devoirs ultérieurs des recherches concernant de „Korunk”. L'auteur accentue, que, dans l'avenir, l'histoire de cette revue doit être synthétisée aux cadres des relations internationales et qu'il faudrait accorder — à côté de la littérature — une plus grande attention sur sciences „auxiliaires et annexes”: aux publications artistiques, musicologiques, ainsi qu'aux publications sociologiques, pédagogiques, juridiques et philosophiques de la „Korunk”.